Вже цілий місяць ллє сонце на поля своє пекуче полум’я. Скільки можна сягнути оком, скрізь зеленіє земля, небо від краю до краю обрію синє, й життя радісно цвіте під зливою тепла. Розкидані на рівнині нормандські ферми, оточені поясками могутніх буків, здалеку скидаються на маленькі гайки. А зблизька, якби відчинити побиті шашелем ворота, то здавалося б, що то якийсь велетенський сад, бо всі крислаті, кощаві, мов старі селянки, яблуні вкриті цвітом. Чорні, скривлені, зігнуті стовбури, вишикувавшись у двері, виставляють у небо свої блискучі біло-рожеві крони. Солодкий запах яблуневого цвіту мішається з масним запахом одчинених хлівів і парою прілої купи гною, де порпаються кури.

Полудень. У холодку під грушею, що стоїть перед самими дверима, обідає родина: батько, мати, четверо дітей, дві служниці й троє наймитів. Усі мовчать. їдять юшку, потім беруться до великої миски картоплі, смаженої на салі.

Інколи якась служниця підводиться і йде з глеком у льох по сидр.

Господар, високий чолов’яга сорока років, довго дивиться на виноградну лозу, що, звиваючись, як змія, обснувала всю стінку попід віконницями. Нарешті каже:

— На батьковій лозі багато бростин цього року. Може, щось і вродить.

Жінка теж поглядає туди, не кажучи й слова.

Цю лозу посаджено на тому самому місці, де було розстріляно батька.

Сталося це за війни 1870 року. Пруссаки захопили всю округу. Проти них стояв генерал Федерб з Північною армією.

Прусський штаб зупинився саме на цій фермі. Старий селянин, дядько П’єр Мілон, якому вона належала, прийняв і розмістив пруссаків якнайкраще. Цілий місяць німецький авангард залишався в селі для розвідки. Французи стояли спокійно, за десять миль звідти, а проте майже щоночі зникало кілька уланіз.

Коли розвідників посилали в об’їзд по двоє-троє, ніхто з них більш не повертався.

Вранці їх знаходили мертвих десь у полі, біля двору або в канаві. Навіть їхні коні здихали на дорозі, зарубані шаблею.

Очевидно, всі ці вбивства вчиняли ті самі люди, але нікому не щастило їх викрити.

Округа була тероризована. Селян розстрілювали за самим лише наговором, хапали жінок, страхали дітей, щоб дізнатись у них. І все намарно.

Та ось одного ранку дядька Мілона знайшли у стайні на соломі. Обличчя його було розтяте шабельним ударом.

А за три кілометри від ферми підібрали двох уланів з розпоротими животами. Один з низ ще стискав у руці скривавлену шаблю. Очевидно, він бився, захищався.

Зараз же на дворі перед фермою скликали військово-польовий суд, привели старого.

Йому було шістдесят вісім років. Він був малий, худорлявий, трохи кривий, з довгими, схожими на краб’ячі клешні, руками. Крізь безбарвне, рідке й легке, немов качиний пух, волосся просвічувався лисий череп. На засмаглій, зморщеній шиї набрякли товсті жили, що

зникали під щелепами й знову проступали на скронях. В окрузі його мали за скупого й непоступливого чоловіка.

П’ятеро офіцерів і полковник посідали на подвір’ї за столом, винесеним з кухні. Старого під охороною чотирьох солдатів поставили перед ними.

Полковник сказав французькою мовою:

— Дядьку Мілоне, за той час, що ми тут, ми могли тільки хвалити вас. Ви завжди були до нас послужливі й уважні. Але сьогодні над вами тяжить страшне обвинувачення, й треба все пояснити. Звідки у вас рани на обличчі?

Селянин нічого не відповів.

Полковник сказав знову:

— Ваше мовчання викриває вас, дядьку Мілоне. Але я хочу, щоб ви мені відповіли, чуєте? Чи знаєте ви, хто вбив отих двох уланів, знайдених сьогодні вранці біля розп’яття на дорозі?

Селянин промовив чітко й виразно:

— Я.

Здивований полковник замовк, пильно вдивляючись у полоненого. Дядько Мілон тупо дивився в землю, ніби стояв на сповіді перед священиком, лише одне зраджувало його внутрішнє хвилювання: він раз у раз і з видимим зусиллям ковтав слину, немовби йому звело горло.

Його родина — старший син Жан, невістка й двоє малих дітей, — злякані й стривожені, стояли ззаду, кроків за десять.

Полковник сказав:

— А чи відомо вам, хто повбивав розвідників нашої армії, яких останнім часом щодня знаходили мертвих у полі?

Старий одповів усе так само тупо й спокійно:

— Я.

— Що? Усіх?

— Так, усіх чисто.

— Ви самі?

— Сам.

— Розкажіть, як ви це робили.

Селянин, здавалось, захвилювався; потреба довго говорити, видно, бентежила його, і він пробелькотів:

— Або я знаю? Як доводилося, так і робив.

Полковник сказав:

— Попереджаю вас — треба говорити все. Для вас буде краще, якщо ви признаєтесь одразу. Розкажіть усе спочатку.

Селянин тривожно поглянув на родину, яка стояла позаду й уважно слухала. Ще хвилину він повагався й раптом зважився:

— Якось увечері — було це години десь о десятій — на другйй день, як ви прийшли сюди, я повертався додому. Ви й ваші солдати відняли в мене корову й двох баранів, а паші забрали не менше як на п’ятдесят екю. Я сказав собі: "Гаразд, хоч скільки б вони брали, а все одно я поквитаюсь". Я ще й іншу кривду мав на серці — скажу згодом. От якось увечері бачу я: один ваш кіннотник сидить за моєю клунею біля канави. Сидить і палить собі люльку. Я зняв з гака косу, потихеньку підійшов до нього ззаду — він нічого не чув. Я й відтяв йому голову одним махом, ніби колос зрізав. Він не встиг і охнути. Пошукайте його в ставку, він лежить там у мішку з-під вугілля, на шиї — камінь од загорожі. Я знав, що мені робити. Я зняв з нього мундир, потім чоботи, каску, все познімав і заховав у печі, де випалюють вапно, в Марте новому гаю, недалеко за моїм двором.

Старий замовк. Уражені офіцери перезирнулись. Полковник знов почав допит; і ось що тоді довідалися...

Раз убивши, старий далі жив з одною думкою: "Вбивати пруссаків!" Він ненавидів їх похмурою й лютою ненавистю скнарого селянина й патріота. Як він сказав, він знав, що йому робити. Він перечекав кілька днів.

Йому дали волю розгулювати по селу, виходити й вертатися, коли заманеться, — таким видавався він послужливим, відданим і покірним перед переможцями. Він бачив, як щовечора з штабу посилали кур’єрів. В які саме села вирушають верхівці, він знав і вивчив, постійно спілкуючись із солдатами, ті кілька потрібних йому німецьких слів; і от якось уночі він зважився.

Вийшовши з двору, він прокрався в ліс до вапнярки, заліз у глиб довгого підземного переходу, дістав мундир убитого ним пруссака й надяг його.

Потім він почав блукати полем, пробираючись поповзом, ховаючись за косогорами, тривожно дослухаючись до найменшого шелесту, ніби який браконьєр.

Коли він вирішив, що настав час діяти, то вийшов ближче до дороги й заховався в кущах. Тут він почекав іще. Нарешті близько півночі почувся кінський тупіт.

Старий припав вухом до землі, аби переконатись, що їде тільки один верхівець, потім приготувався.

Улан їхав клусом, віз депеші. Він сторожко озирався, пильно прислухаючись. Коли він під'їхав десь на десять кроків, дядько Мілон виповз на дорогу й застогнав: "Hilfe! Hilfe!" ("Поможіть! Поможіть!"). Верхівець спинився, побачив простертого на землі німецького кавалериста, подумав, що того поранено, зліз з коня й підійшов ближче, нічого не підозріваючи, і в ту мить, коли він нахилився над невідомим, довге загнуте лезо шаблі встромилося йому в живіт. Він упав, як підкошений, і тільки тіпнувся кілька разів у корчах.

Тоді, сповнений радості, німої радості старого селянина-нормандця, дядько Мілон підвівся й уже задля втіхи перерізав трупові горло, потім відволік його і вкинув у канаву. Кінь спокійно чекав господаря. Дядько Мілон сів у сідло й помчав рівниною.

За годину він побачив ще двох уланів, що поруч верталися до штабу. Він поїхав просто на них, закричавши, як і першого разу: "Hilfe! Hilfe!" Пізнавши форму, пруссаки, нічого не підозрюючи, дали йому під'їхати. Старий вихором влетів поміж них і вбив одного шаблею, а другого пострілом з револьвера.

Він випустив тельбухи їхнім коням — німецьким коням! — тихенько повернувся назад, до вапнярки, і сховав коня першого улана в темному

переході. Тут він скинув мундир, знов убрався в своє жебрацьке лахміття і, дістався додому, проспав аж до ранку.

Чотири доби він не виходив, чекаючи, поки закінчиться розшук, а на п’яту ніч вирушив знов і вбив іще двох солдатів з допомогою такого самого маневру. Відтоді він не пропускав жодної нагоди. Привид-улан, мисливець на людей, щоночі мандрував безлюдними, залитими місячним сяйвом полями. Скінчивши справу й лишивши за собою на дорозі трупи ворогів, старий вершник повертався до вапнярки й ховав там коня й мундир.

Серед білого дня він спокійно відносив вівса й води своїй коняці, що стояла в темній печері, й годував її досхочу, бо вимагав од неї нелегкої роботи.

Але останньої ночі один з тих, на кого він напав, не розгубився й розтяв обличчя йому шаблею.

Проте старий убив їх обох! Йому ще стало сили доїхати до вапнярки, сховати коня й перевдягтись у свою нуждей-ну одіж; та коли вертався назад, його охопила страшенна кволість, і він заліз у стайню, бо вже не міг добратися додому. Там його й знайшли, скривавленого, на соломі…

Скінчивши своє оповідання, дядько Мілон раптом підвів голову й гордо оглянув офіцерів.

Полковник, смикаючи себе за вуса, спитав:

— Більш нічого не маєте сказати?

— Ні, нічого. Я вів рахунок: я вбив шістнадцятьох, ні більше, ні менше.

— Ви знаєте, що маєте вмерти?

— Я, здається, не просив у вас помилування.

— Ви коли-небудь служили солдатом?

— Так. Свого часу і я воював. Та й батько мій був солдатом, ще за першого імператора. Ви його вбили. Ви й Франсуа вбили, мого меншого сина, минулого місяця поблизу Євре... Я був вам винен і заплатив сповна. Тепер ми квити.

Офіцери перезирнулися.

Старий додав:

— Восьмеро за батька й восьмеро за сина; ми квити. Не я перший ліз "на спірку з вами. Я вас зовсім не знаю. Я не знаю навіть, звідки ви взялися! Прийшли до мене й командуєте, як у себе вдома. Я помстився на тих, на шістнадцятьох. Я не каюсь.

І, випроставши своє затерпле тіло, старий схрестив на грудях руки в позі скромного героя.

Пруссаки довго радились пошепки. Капітан, що теж місяць тому втратив сина, захищав цього хороброго селянина.

Полковник підвівся і, підійшовши до дядька Мілона, сказав стиха:

— Слухайте, старий, є один тільки спосіб урятувати вам життя. Якщо ви...

Але дядько Мілон не слухав далі. Його рідкий чуб маяв на вітрі, худе, спотворене ударом шаблі обличчя скривилося страшною гримасою; він уп’явся очима в офіцера-переможця і, набравши в груди повітря, з усієї сили плюнув пруссакові в лице.

Полковник у нестямі підняв руку, але селянин плюнув йому в обличчя вдруге.

Всі офіцери, схопившись на ноги, водночас вигукували якісь накази.

Старого схопили, поставили до стінки й розстріляли, і до останньої хвилини він спокійно всміхався Жанові — своєму старшому синові, невістці й двом малим, що дивилися на нього божевільними від жаху очима.